

ปัญหาทางพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทายกและปฎิคาหกในสังคมร่วมสมัย

Problems in Buddhist ethics of givers and recipients in contemporary society

พระมหากิตติคุณ สุธมโม (บึงแก้ว)

Phramaha Kittikun Sudhammo (Buengkaew)

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding, Author Email: kittikun2535@gmail.com

Received November 28, 2021; Revised August 21, 2022; Accepted: June 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการกล่าวถึงปัญหาทางพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทายกและปฎิคาหกในสังคมร่วมสมัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการเลือกรับเงินบริจาคของทายกผู้ประกอบธุรกิจในเรื่องที่ไม่รับอนุญาตตามคัมภีร์ ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการวิจัย เป็นการศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของปฎิคาหกและปฎิคาหกในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และหนังสืออื่นๆ จากการศึกษาพบว่า ปฎิคาหกรับไทยธรรมของทายกผู้ประกอบธุรกิจในเรื่องที่ไม่ได้รับอนุญาตตามคัมภีร์ถือว่ามีอยู่ 3 ฝ่าย ฝ่ายที่ 1 ยืนยันว่า เป็นการรับที่สมควร ฝ่ายที่ 2 ยืนยันว่า เป็นการรับที่ไม่สมควร ฝ่ายที่ 3 ยืนยันว่า เป็นการรับที่สมควรในบางสถานการณ์ ผลจากการศึกษาพบว่า เป็นการรับที่สมควร เพราะเหตุผล ดังนี้ (1) แรงจูงใจของการให้จึงเป็นเรื่องส่วนบุคคลของทายก ทายกจะเป็นผู้เลือกเองว่า ต้องการลักษณะของทานแบบไหน (2) หน้าที่ของปฎิคาหกนั้นย่อมมุ่งหมายไปที่จาคเจตนาของทายก การที่ปฎิคาหกรับทานของทายกโดยไม่นึกถึงที่มาของทานจึงเป็นสิ่งสมควร (3) ในคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทาน ไม่มีการกล่าวถึงทานที่รับได้หรือรับไม่ได้ มีแต่กล่าวถึงคุณภาพของทานแต่ละประเภท ดังนั้น ทายกและปฎิคาหกจะเป็นผู้จัดการทานด้วยตัวเอง (4) ในแนวคิดเรื่องทานคือจาคเจตนา มีความกว้างขวางกว่าทานทั่วไป เรื่องทานที่วางบนฐานแนวคิดนี้ สนับสนุนปฎิคาหกคือพระภิกษุให้รับทานอันมีที่มาไม่ถูกต้องได้ทุกสถานการณ์

คำสำคัญ: ทายก; ปฎิคาหก; จาคเจตนา

Abstract

In this paper, an attempt was purposely made to consider a Buddhist ethical problem that ‘is a taker’s taking gift of a giver whose business is not allowed by the Buddhist scriptures morally permissible?’ In this matter, the debates of three parties are found: the first claimed that it ought to be accepted, the second claimed no, and the third claimed that in some circumstances it is morally permissible. This paper argued that such taking becomes morally right because of: 1) a giver’s motivation in offering it is only individual; he/she is individually entitled to choose which kind of gift would become the needed one, 2) a taker’s duty is to focus on a giver’s intention to offer, therefore, the taking a giver’s gift of a taker becomes morally permissible despite of its unknown sources, 3) as far as the scriptures dealing with generosity are concerned, such giving which ought to be taken or not is not mentioned, only the quality of each giving is obviously declared, therefore, they, a giver and a taker, is bound to manage the charity themselves, and 4) when it comes to the giving concerning with the intention to give, its scope is wider than general giving; such giving based on the mentioned ideas is somehow assigned to support Buddhist monks’ taking certain gift where its source is unknown in all situations.

Keywords: a giver; a taker; intention to offer

บทนำ

ในพุทธศาสนา มีคำสอนเรื่องการละความตระหนี่และความโลภภายในใจโดยการสละสิ่งของที่เป็นของตัวเองออกไป คำสอนแบบนี้ เรียกว่า ทาน ทานนี้เป็นคำสอนที่สำคัญเป็นเบื้องต้นของการบำเพ็ญบารมี ส่วนนี้เรียกว่า ทานบารมี หมายถึง ควรให้ทานกับบุคคลที่สมควรจะให้ เช่น การถวายสิ่งของแด่พระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ การช่วยเหลือคนด้อยศีลธรรม เป็นต้น เพราะจะช่วยส่งเสริมคุณธรรมที่ดงามโดยการอาศัยคนในสังคมช่วยกันดูแล ถ้าเราให้ความสนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลเฉพาะคนดี จะมีผลทำให้ปริมาณคนชั่วในสังคมลดน้อยลง (คุณ โทษณ์, เรณู ศรีภาค, 2546) เนื้อความที่กล่าวมานั้น ทำให้เห็นว่า ทานมีหลายประเภทตั้งแต่ สิ่งของสำหรับให้ จนถึง การสละความละโมภในใจ ส่วนมาก ทานคือสิ่งของสำหรับให้จะเป็นที่สนใจมาก เพราะสามารถทำได้โดยง่าย ทายกเพียงเตรียมสิ่งของที่ตัวเองต้องการให้แล้วสละสิ่งของนั้นออกไป การให้ทานแบบนี้เรียกว่า วัตถุทาน

อย่างไรก็ตาม ที่มาของการเตรียมให้วัตถุทานนั้นแตกต่างกัน เพราะอาชีพของทายกผู้เป็นเจ้าของทาน อาชีพบางอย่างเกี่ยวข้องกับการเบียดเบียนชีวิตของผู้คนโดยตรงหรือโดยอ้อม แต่ทายกมีความจำเป็นต้องประกอบอาชีพนั้นเพื่อเลี้ยงชีวิตตัวเอง พร้อมทั้งมีความต้องการจะสละรายได้ของตัวเองเพื่อเป็นทาน ในพุทธศาสนานี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมิจฉาวนิชชา คือ การค้าขายอันไม่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม เพราะเป็นการค้าขายที่สนับสนุนการล่วงละเมิดชีวิตผู้อื่น และสนับสนุนพฤติกรรมที่ไม่ดีแก่ผู้อื่น ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้อุบาสกอุบาสิกาทำ ในปัจจุบัน การเลือกทำอาชีพที่ไม่เข้าหลักของพุทธศาสนาดังกล่าวเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาด้วยเหตุผล หากมีเจ้าของธุรกิจที่ประกอบอาชีพที่เป็นมิจฉาวนิชชาซึ่งพระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า “อุบาสกอุบาสิกาไม่ควรกระทำเพื่อหาเลี้ยงชีวิต” มาบริจาครายได้ส่วนหนึ่งจากอาชีพนั้นเพื่อทำบุญในพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาข้างต้น พระภิกษุในฐานะปฎิภาหควรรับไทยธรรมนั้นหรือไม่? ในเรื่องนี้ มีข้อถกเถียง 3 กลุ่ม คือ (1) พระภิกษุควรรับทุกกรณี เพราะเหตุผลคือการทำหน้าที่ปฎิภาหคต่อทายก (2) พระภิกษุไม่ควรรับทุกกรณี เพราะเหตุผลคือการทำหน้าที่สอนมิจฉาวนิชชาแก่ผู้อื่น (3) พระภิกษุควรรับบางกรณี และไม่ควรรับบางกรณี เพราะเหตุผลคือผลประโยชน์ต่อพุทธศาสนา ในบทความนี้ผู้เขียนยืนยันว่า “พระภิกษุควรรับทุกกรณี”

แนวคิดเรื่องมิจฉาวนิชชา

ในความเห็นหนึ่งว่า ปฎิภาหคไม่ควรรับทุกกรณี เพราะเหตุผลคือคำสอนเรื่องมิจฉาวนิชชา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในวณิซสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกไม่ควรทำการค้าขาย 5 ประการนี้ การค้าขาย 5 ประการ อะไรบ้าง คือ การค้าขายคัสตราวุธ การค้าขายสัตว์ การค้าขายเนื้อ การค้าขายของมีนเมา การค้าขายยาพิษ ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกไม่ควรทำการค้าขาย 5 ประการนี้แล” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 22 ข้อที่ 177-178 หน้าที่ 232 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538)

ในอรรถกถา อธิบายว่า “การค้าขายที่ผู้ถึงสรณะ 3 ไม่ควรทำ 5 อย่าง คือ การที่ให้ทำอาวุธ แล้วก็ขายอาวุธนั้น การขายเพื่อนมนุษย์ การเลี้ยงสุกรและเนื้อเป็นต้นขาย การที่ให้ทำของเมาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็ขาย การที่ให้ทำพิษแล้วก็ขาย การทำด้วยตนเอง การชักชวนคนอื่นให้ทำการค้าขายนี้ทั้งหมดก็ไม่ควร” (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 3 ข้อที่ 177 หน้าที่ 68 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535)

ในฎีกา อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า “การค้าขายคัสตราวุธ คือ การสร้างอาวุธภัณฑ์ การใช้ให้คนอื่นสร้างอาวุธภัณฑ์ หรือรับอาวุธภัณฑ์ที่สร้างไว้แล้วขายออกไป แต่การอธิบายแบบนี้เป็นการยกตัวอย่าง การเลี้ยงสุกรและเนื้อเป็นต้นขาย คือ การเลี้ยงสัตว์มีสุกรและเนื้อเป็นต้นบำรุงเนื้อของพวกมันให้อ้วนพีแล้วจึงขาย ในเรื่องการค้าขาย 5 อย่างนี้ การขายอาวุธไม่ควรทำเพราะเป็นเครื่องหมายแห่งการเบียดเบียนผู้อื่น การขายสัตว์ไม่ควรทำเพราะเป็นการลดทอนเสรีภาพ, การขายเนื้อและยาพิษไม่ควร

ทำเพราะเป็นสาเหตุแห่งการฆ่า, การขายน้ำเมาไม่ควรทำเพราะเป็นการสนับสนุนแห่งความเสี่ยงที่เกิดจากความประมาท” (ฎีกาภาษาบาลี เล่มที่ 3 ข้อที่ 177-178 หน้าที่ 66 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536)

การค้าขายที่กล่าวมานั้นเป็นสิ่งต้องห้ามแก่ผู้นับถือพระรัตนตรัยที่เรียกว่า อุบาสกอุบาสิกา ส่วนผู้ไม่นับถือพระรัตนตรัยจะทำการค้าขายแบบนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสห้าม ถ้ากฎหมายในสังคมไม่ห้ามไว้ เขามีสิทธิที่จะทำได้ พระองค์ทรงห้ามไว้เพราะการค้าขายแบบนี้ไม่เหมาะสมกับผู้นับถืออุบาสกอุบาสิกา อีกอย่างการอธิบายในฎีกา ทำให้เห็นว่า ถ้าเป็นไปได้ คนทั่วไปไม่ควรทำการค้าขายแบบนี้เหมือนกัน เช่น การซื้อขายทาสในอดีตเป็นการทำให้คนอื่นตกอยู่ใต้อำนาจ ผู้ที่ถูกขายเป็นเพียงสินค้า ไม่มีความเป็นมนุษย์ แบบนี้เรียกว่าเป็นการลดทอนเสรีภาพ จัดอยู่ในหลักการค้าขายสัตว์

แนวคิดเรื่องปฏิกาคหกและทายก

ในเรื่องนี้ ผู้เขียนขอกล่าวถึงองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ ผู้รับและผู้ให้ ในที่นี้ ผู้รับเรียกว่า ปฏิกาคหกซึ่งหมายถึงพระภิกษุในฐานะปฏิกาคหก ผู้ให้ เรียกว่า ทายก ดังข้อความว่า พระภิกษุอยู่ในฐานะเป็นผู้อนุเคราะห์แก่ผู้ต้องการทำบุญ ในตอนหนึ่งของสังฆคณว่า อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทกขิณเณยโย เป็นผู้ควรแก่ข้าวน้ำหรือสิ่งที่นับเข้าในความหมายของทักษิณา และพระภิกษุดำรงอยู่ในฐานะที่เรียกว่า ปฏิกาคหก ดังในทักษิณสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา 4 ประการนี้ ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา 4 ประการ อะไรบ้าง คือ ทักษิณาบริสุทธิ์ฝ่ายทายก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิกาคหก, ทักษิณาบริสุทธิ์ฝ่ายปฏิกาคหก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก, ทักษิณาไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิกาคหก, ทักษิณาบริสุทธิ์ฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิกาคหก” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 21 ข้อที่ 78 หน้าที่ 105 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) ปฏิกาคหกในเนื้อความนี้ เป็นตัวกำหนดความบริสุทธิ์ของทักษิณา

ในอรรถกถาพระสูตรนี้ (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 2 ข้อที่ 278 หน้าที่ 361 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) กล่าวถึงเรื่องชาวประมงเป็นตัวอย่าง ชาวประมงผู้อาศัยที่ประตูปากแม่น้ำกลยาณี ชาวประมงนั้นได้ถวายอาหาร 3 ครั้ง แก่พระที่ขสมนเถระผู้นอนบนเตียง และกำลังจะตายกล่าวว่า บิณฑบาตที่ได้ถวายแก่พระเป็นเจ้าที่ขสมนเถระยกเราขึ้นได้ อีกเรื่องคือนายพรานชาวบ้านวัฒมานะ เขาเมื่อทำบุญอุทิศคนที่เสียชีวิตแล้วได้ถวายแก่พระภิกษุผู้ประพตเสียหยา रूपเดียวถึง 3 ครั้ง อดมนุษย์คนหนึ่งไม่พอใจการถวายทักษิณาเช่นนั้นจึงร้องให้นายพรานนั้นได้ยิน สุดท้ายเรื่อง ผลบุญของการถวายทักษิณานั้นถึงแก่ผู้เสียชีวิตในเวลาทีนายพรานถวายทักษิณาแก่พระภิกษุผู้ประพตดี ทั้ง 2 เรื่องกล่าวถึงทานว่าจะอยู่ในขั้นต่ำหรือสูงโดยตัวชี้วัดคือปฏิกาคหก

ในกรณีของทายกไม่บริสุทธิ์ ตัวอย่างคือ มีพระภิกษุรูปหนึ่งอาพาธต้องการน้ำชุบที่มาจากเนื้ออุบาสิกาผู้มีศรัทธาได้อาสาจะนำมาถวาย เธอได้ส่งคนใช้ให้ไปหาน้ำ คนใช้นั้นออกไปหาทั่วเมือง วันนั้นทั่วทั้งเมืองไม่มีการขายเนื้อ เขาจึงกลับมาหาอุบาสิกา เธอคิดถึงความต้องการของภิกษุจึงเอามัด

เดือนเนื้อของตัวเองไปทำชุปถวายเป็นพระภิกษุ พระพุทธเจ้าทราบเรื่องเข้าแล้วตำหนิพระภิกษุรูปนั้น พร้อมกับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนทั้งหลายผู้มีศรัทธาเลื่อมใสมีอยู่ คนแม่เหล่านั้ได้สละเนื้อของตน ถวาย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉันเนื้อมนุษย์ รูปใดฉัน ต้องอาบัติถุลลัจจัย อนึ่ง ภิกษุยังมิได้พิจารณา ไม่พึงฉันเนื้อ รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 5 ข้อที่ 58-59 หน้าที่ 80-87 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) คำว่า ไม่บริสุทธิ์ ในกรณีนี้ หมายถึง เนื้อที่นำมาถวายพระภิกษุนั้นมี ที่มาอันไม่สมควร สุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงห้ามเพราะเหตุผลว่ามนุษย์ไม่ควรกินเนื้อของกันและกัน ส่วนเรื่องการได้บุญจากการถวายเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวในส่วนอภิปราย

การให้ของหายกไม่ใช่การให้ทั่วไป แต่เป็นการให้ที่ไม่หวังผลตอบแทน เพราะการหวังผลตอบแทนเป็น ลักษณะของความปรารถนาที่เกินจำเป็น การให้ทานเป็นความต้องการจะสละทานนั้น ดังในมังคลัตถ ที่ป็นีว่า “แม้ความไม่โลภที่ประกอบจากเจตนา นั้น ชื่อว่า ทาน เพราะมีจากเจตนา นั้นเป็นคติ” (คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2560)

แม้ว่าสาเหตุของการให้ทานของหายกนั้นจะมาจากจากเจตนา แต่การที่หายกจะให้ทานได้ นั้นจะต้องเห็นประโยชน์ของทานนั้น อย่างสืเสนาบดีผู้ถวายความเห็นเรื่องทานแด่พระพุทธเจ้าว่า “ข้าพระองค์ เป็นหายกเป็นทานบดี ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาข้า พระองค์ผู้เป็นหายกเป็นทานบดี กิตติศัพท์อันงามของข้าพระองค์ผู้เป็นหายกเป็นทานบดี ย่อมขจรไป ว่า สืเสนาบดีเป็นหายก เป็นผู้ทำ เป็นผู้บำรุงพระสงฆ์ ข้าพระองค์ผู้เป็นหายก เป็นทานบดี จะเข้าไปสู่บริษัทใดๆ จะเป็นชัตติยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ก็เป็นผู้แก่ลวกล้ำ ไม่เก้อเขินเข้าไป” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 22 ข้อที่ 34 หน้าที่ 41 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) จากความเห็นของเสนาบดีนั้น ลักษณะของทานมาจากแรงจูงใจทางสังคม การให้ทานแสดงให้เห็นคนอื่นๆเห็นว่า ผู้ที่ทำการให้เป็นผู้ไม่ใจคับแคบ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นเข้าหาตัวเองได้ง่าย แต่ความเห็นแบบนี้มาจากคนผู้อยู่ในสถานะคนของประชาชน การให้เป็นเครื่องมือเข้าสังคมเท่านั้น และไม่สอดคล้องกับหลักจากเจตนาข้างต้น

มีอีกเรื่องหนึ่ง พระสารีบุตรเถระออกจากสมาบัติแล้วคิดว่า วันนี้ เราควรไปบิณฑบาตที่ไหน ก็เห็นยาคุเจื่อน้ำนมในเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้น จึงไตร่ตรองว่า เขาจักสงเคราะห์เราหรือไม่ ก็มั่นใจว่า เขาเห็นตัวเองแล้วจักสงเคราะห์ ท่านจึงห่มจีวรถือบาตรไปยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้น เขาพอเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า เราประหารโจรมานาน เราฆ่ามนุษย์เสียเป็นอันมาก ตอนนี้ ในบ้านของเราตักแต่งยาคุเจื่อน้ำนมไว้ และพระเถระก็มายืนอยู่ที่ประตูบ้านเรา เราถวาย ไทยธรรมแก่ท่านในเวลานี้ก็ควร แล้วนำยาคุที่วางไว้ข้างหน้าออกไปหาพระเถระ ให้อแล้วนิมนต์ให้นั่ง ภายในบ้าน เกลี้ยยาคุเจื่อน้ำนมลงในบาตรราดเนยใสใหม่ ได้ยีนพัตพระเถระอยู่ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552) ในเรื่องนี้ พระเถระและชาวบ้านในละแวกนั้นรู้ว่า เขาทำการประหารโจรเป็นอาชีพ ตลอดชีวิต เงินทองที่นำมาเลี้ยงพระเถระก็มาจากอาชีพนั้น ตามหลักความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา 4

ประการนั้น เขาถือได้ว่า มีทักษิณาไม่บริสุทธิ์ แต่พระเถระก็ยินดีที่จะรับอาหารนั้น เพราะท่านแค่คิดว่า เขาให้ตัวเองแล้วจักสงเคราะห์ ตรงนี้เห็นได้ว่า พระเถระมองเห็นจากเจตนาของเขาแล้วเข้าไปรับอาหาร ดังนั้น จากเจตนาจึงเป็นตัวกำหนดหน้าที่ของทายกและปฎิคาหก

แนวคิดเรื่องผู้เผยแผ่คำสอนแก่คนอื่น

พระภิกษุอยู่ในฐานะเผยแผ่คำสอนแก่ประชาชน การสอนความดีชั่วถือว่าเป็นหน้าที่ของพระภิกษุ เรื่องนี้เห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าตรัสกับสาวก 60 รูปผู้ถูกส่งไปประกาศพระศาสนา มีหลักฐานในพระวินัยปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน แก่สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปในตาน้อย” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 4 ข้อที่ 32 หน้าที่ 39 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538)

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงวางแบบแผนของผู้สอน ในอุทายีสสูตรว่า “ดูก่อนอานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่นไม่ใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่นพึงตั้งธรรม 5 ประการไว้ในภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น 5 ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุพึงตั้งใจว่า เราจักแสดงธรรมไปโดยลำดับ 1 เราจักแสดงอรรถเหตุผล 1 เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู 1 เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม 1 เราจักไม่แสดงให้กระทบตนและผู้อื่น 1 แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ดูก่อนอานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่นไม่ใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม 5 ประการนี้ไว้ในภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 22 ข้อที่ 159 หน้าที่ 205-206 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538)

ในอรรถกถาพระสูตรนั้น (อรรถกถาภาษาบาลี เล่มที่ 3 ข้อที่ 159 หน้าที่ 60 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) อธิบายไว้ดังนี้ ข้อแรก คือ การสอนตามลำดับหัวข้อที่ยกขึ้น เช่น จะสอนเรื่อง ชันธ 5 ผู้สอนจะต้องสอนตั้งแต่เรื่องรูป ถึง วิญญาณตามลำดับ จะตัดตอน ไม่สอนเรื่อง เวทนา สัญญา สังขาร ไม่ได้ ข้อที่สอง คือ การสอนโดยอรรถเหตุผลประกอบเรื่องที่จะสอน เช่น พระพุทธเจ้าสอนเรื่องความเสียหายที่เกิดจากการทำร้ายกันกับพวกพระฉัพพัคคีย์ ทรงยกเหตุผลว่า คนอื่นหวาดกลัวโทษและความตายเหมือนกับตัวเรา ดังนั้น ตัวเราผู้หวาดกลัวเหมือนกับคนอื่นจึงไม่ควรทำร้ายกัน ข้อที่สาม คือ เมื่อผู้ฟังได้รับความรู้แล้วสามารถพัฒนาตัวเองได้ ข้อนี้เกี่ยวข้องกับข้อที่สี่คือไม่หวังการตอบแทน ต้องการให้ได้รับความรู้จริงๆ ข้อที่ห้า คือ การสอนโดยไม่ยกตัวเองข่มผู้อื่น แต่สอนโดยการอนุเคราะห์ จากพระสูตรและอรรถกถานั้น การวางแบบแผนการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการแสดงฐานะพระภิกษุเป็นผู้สอนความดีชั่ว ดังนั้น การสอนศีลธรรมจึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุ

ข้อความที่กล่าวมานั้นเป็นแบบแผนการสอน พระพุทธเจ้ายังตรัสถึงคุณสมบัติของพระภิกษุผู้สอนว่า “บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไรก็พึงทำตนอย่างนั้น, ผู้ที่ฝึกตนดีแล้วจึงควรฝึก (ผู้อื่น), เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยากยิ่ง” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 25 ข้อที่ 22 หน้าที่ 36 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538)

ในอรรถกถาของเนื้อหานี้ กล่าวถึงเรื่องพระเถระรูปหนึ่ง ท่านเรียนกัมมัฏฐานกับพระศาสดาแล้ว พาภิกษุ 500 รูป ไปอยู่ป่ากล่าวสอนภิกษุที่ตัวเองพาไปว่า ต้องมีความเพียรปฏิบัติธรรม แต่ตัวเองก็ไปนอนหลับ พอพวกภิกษุปฏิบัติธรรมเสร็จจะเข้าที่พัก ท่านตื่นมาเตือนให้ปฏิบัติแล้วกลับไปนอนอีก พวกภิกษุไม่สามารถจะทำการสาธยาย หรือปฏิบัติธรรมได้ พวกภิกษุเริ่มสงสัยและคอยสังเกตพฤติกรรมของท่านจึงรู้ว่า ท่านปลุกให้พวกเรามาปฏิบัติแต่กลับไปนอนหลับ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554) จากตัวอย่างนั้น พระเถระสอนให้พระรูปอื่นปฏิบัติธรรม แต่ตนเองกลับไปนอน พระรูปอื่นจึงหมดความน่าเชื่อถือในตัวท่าน ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงต้องการให้พระภิกษุสอนผู้อื่นเหมือนอย่างที่ท่านเองปฏิบัติ ในเรื่องนี้ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 12 ข้อที่ 229 หน้าที่ 287-288 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) พระปุณณมันตานีบุตรเป็นตัวอย่าง ท่านปฏิบัติตัวเองตามหลักกถาวัตถุ 10 อย่าง และได้สอนกถาวัตถุแก่ลูกศิษย์ของตัวเอง ลูกศิษย์ทุกคนฟังท่านสอน และเห็นท่านปฏิบัติตามที่สอน จึงเชื่อว่า การปฏิบัติตัวเองแบบนี้เป็นแนวทางที่ถูกต้อง

ข้อวิเคราะห์จริยศาสตร์ว่าด้วยทายกและปฎิคาหก

เหตุผลคัดค้านว่า เงินบริจาค่นั้นได้มาโดยไม่บริสุทธิ์ การที่ทายกประกอบมิจฉวนฉิชาแล้วทำบุญด้วยทักษิณานั้นไม่บริสุทธิ์ย่อมมีผลบุญน้อย การรับเงินบริจาค่นั้นเป็นการสนับสนุนให้ทายกประกอบอาชีพนั้นต่อไป แต่หากปฎิคาหกไม่รับเงินนั้นแล้วเพราะคำนึงถึงมิจฉวนฉิชา ทายกจะเกิดความละอายในการประกอบอาชีพนั้นแล้วแสวงหาอาชีพที่ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นต่อไป เจ้าของธุรกิจนั้นได้ข้ออ้างทางสังคมว่าการประกอบมิจฉวนฉิชา นั้น ๆ แม้จะผิดหลักศีลธรรมของพุทธศาสนา แต่เงินรายได้จากอาชีพดังกล่าวก็สามารถทำประโยชน์ในทางสังคมและพุทธศาสนาได้ ประเด็นสำคัญคือ การรับเงินดังกล่าวนี้ทำให้ปฎิคาหกผิดต่อหลักการที่ตนเองสอนพุทธศาสนิกชน และหมดความน่าเชื่อถือในคำสอน เพราะเห็นอามิสมากกว่าธรรม

ในเหตุผลคัดค้านนั้น ความบริสุทธิ์ของเงินบริจาค ตามที่ปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า “ทักษิณาบริสุทธิ์ฝ่ายทายก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฎิคาหก” เป็นต้นนั้น เป็นการกล่าวถึงคุณภาพของเงินบริจาค โดยกล่าวถึงองค์ประกอบของแต่ละข้อ ทุกข้อไม่ได้กล่าวเจาะจงว่า เงินบริจาคแบบไหนจะได้บุญมากหรือน้อย ข้อนี้แสดงว่า ทุกข้อได้บุญเหมือนกัน ส่วนบุญจะน้อยหรือมากขึ้นอยู่กับคนที่ให้ว่าเขาต้องการแบบไหน ดังนั้น ความบริสุทธิ์ของเงินบริจาคจึงเป็นเรื่องส่วนตัวของทายก

การไม่รับเงินบริจาคนั้นเป็นการสนับสนุนให้ทายกเลิกประกอบอาชีพผิดศีลธรรม ทายกทำอาชีพของตัวเองมานาน เขามีความเชื่อมั่นในการหาเงินมาด้วยกำลังของตัวเอง การจะเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นเพราะความเชื่อในคำสอนมีจฉาวณิชนานั้นเป็นไปได้ เพราะการให้ที่ดีนั้นเน้นที่แรงจูงใจของผู้ให้ ในเรื่องนี้ แรงจูงใจที่เป็นเหตุให้หรือไม่ให้เงินตัวเอง แรงจูงใจนั้นมาจากการเห็นประโยชน์ที่เกิดจากการให้ ยกตัวอย่างการเห็นประโยชน์ของการให้ที่สืบเสาะมาได้ถวายเป็นบุญกุศลเห็นจากการพิจารณาประโยชน์ของการให้แด่พระพุทธเจ้า ในข้อหนึ่งคือ ผู้ให้จะเข้าสู่สังคมไหนๆ ก็มีความมั่นใจที่จะเข้าไปสู่สังคมนั้น การให้แบบนี้เป็นการพบปะของคนในสังคม การที่ทายกผู้หนึ่งจะให้เงินของตัวเองในสถานการณ์หนึ่ง เขาจะต้องเห็นประโยชน์สักอย่างจึงให้ได้ แต่ความเห็นเรื่องการให้ของเสนาบดีนั้นอยู่ในกรอบที่แคบกว่าจากเจตนา จากเจตนาที่กล่าวถึงการให้อันไม่จำกัดคุณสมบัติของทายกและปฏิคาหก อีกตัวอย่าง เป็นเรื่องของอุบาสิกผู้ถวายชูปเนื้อของตัวเอง เธอเห็นพระภิกษุอาพาธต้องการชูปที่มาจากเนื้อ มีแรงจูงใจจะถวายชูปเนื้อ แต่วันนั้นเธอหาเนื้อในที่ไหนไม่ได้ เธอจึงใช้เนื้อตัวเองทำชูปถวาย ถึงการกระทำนั้นจะทำให้ตัวเองได้รับบาดเจ็บ และเป็นสาเหตุของการห้ามฉันเนื้อต้องห้ามสำหรับพระภิกษุในเวลาต่อมา เนื้อนั้นได้มาไม่ถูกต้อง แต่พระภิกษุก็ยังรับมาบริโภค เพราะไม่ทราบแหล่งที่มาของเนื้อ ในเรื่องนี้ ลองสมมติเปลี่ยนวัตถุจากเนื้อเป็นเงินบริจาค และอุบาสิกาเป็นคนอื่น พ่อค้าอาวรุคนหนึ่งเห็นอาคารในวัดเก่าทรุดโทรม มีแรงจูงใจจะซ่อมแซมถวาย แต่การที่เขาจะรับหน้าที่ซ่อมแซมโดยตรงเป็นเรื่องยาก ทายกจึงถวายเงินบริจาคแทน ถึงตัวเองจะรู้ว่าเงินนั้นมีที่มาอย่างไร และเงินนั้นจะเป็นประเด็นให้ถกเถียงกันต่อไปว่า เงินนั้นได้มาไม่ถูกต้อง ประเด็นนี้พิจารณาด้วยแรงจูงใจจะให้ของทายก ดังนั้น แรงจูงใจของการให้จึงเป็นเรื่องส่วนตัวของทายก

ต่อไปนี้เป็นเหตุผลของปฏิคาหก การอ้างว่า เงินบริจาคที่ได้จากอาชีพดังกล่าวก็สามารถทำประโยชน์ในทางสังคมและพุทธศาสนาได้ เป็นเหตุผลสนับสนุนการให้อย่างหนึ่ง เพราะสถานะทางอาชีพไม่เกี่ยวข้องกับการให้เงินบริจาค การที่ผู้ให้สิ่งของ เขามีความจำใจว่า เราต้องการให้ เป็นลักษณะของทาน คือ การคิดจะสละให้ โดยไม่หวังผลตอบแทน ที่เรียกว่า จากเจตนา ในข้อนี้ เราพิจารณาถึงการให้ว่าเป็นความต้องการของผู้ให้ แต่มีเงื่อนไขว่า การให้นั้นต้องไม่เกี่ยวข้องกับความต้องการสิ่งตอบแทน ตามหลักการจากเจตนา การให้ที่มีความต้องการสิ่งตอบแทน นั้นไม่ถือว่าเป็นการให้ ดังนั้น การให้ทรัพย์สินจึงเป็นความรู้สึกส่วนตัวของทายก ความสำคัญในประเด็นการรับของปฏิคาหกก็คือ จากเจตนา หลักมีจฉาวณิชนานี้เป็นเรื่องของผู้ทำการค้าขายว่า ตัวเองจะทำหรือไม่ทำ ถ้าทายกมีความคิดจะสละทรัพย์สินซึ่งนับว่าเป็นทาน ปฏิคาหกควรรับทรัพย์สินนั้นได้ ดังนั้น การที่ปฏิคาหกรับทรัพย์สินที่มาจากการค้าขายนั้นจึงเป็นสิ่งสมควร

อีกอย่าง เหตุผลคัดค้านว่า เงินบริจาคที่ได้จากอาชีพดังกล่าวก็สามารถทำประโยชน์ในทางสังคมและพุทธศาสนาได้ เป็นเหตุผลสนับสนุนการให้อย่างหนึ่ง เพราะสถานะทางอาชีพไม่เกี่ยวข้องกับการให้เงินบริจาค เหตุผลแบบนี้เป็นข้อสนับสนุนให้ปฏิคาหกทำหน้าที่ได้เหมือนกัน เพราะให้

ทางเลือกกับปฏิเสธ ทางเลือกนั้นคือการทำหน้าที่รับทานของทายกได้ เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ปฏิภาหสามารถรับได้ในบางสถานการณ์ เมื่อเป็นอย่างนั้นจะมีคำถามตามมาว่า สถานการณ์แบบใดที่ปฏิภาหควรรับ เพื่อให้ตอบคำถามนั้น ควรพิจารณาจากกรณีพระสารีบุตรรับอาหารจากทายกผู้เคยทำหน้าที่ประหารนักโทษ พระเถระหรือคนทั่วไปในละแวกบ้านของทายกนั้นก็รู้อยู่แล้วว่า เงินทองที่เขาใช้เลี้ยงชีวิตมานั้นมีที่มาจากการประหารนักโทษ พระเถระแค่คิดว่า ตัวเองกำลังทำหน้าที่ของปฏิภาห และทายกนี้ก็มีแรงจูงใจที่ถวายอาหาร ส่วนเรื่องที่มาของอาหารพระเถระยอมรับได้ คำตอบของคำถามนั้น คือ สถานการณ์ที่ปฏิภาหเลือกทำหน้าที่ผู้รับ เพราะหน้าที่ของปฏิภาहनั้ย่อมมุ่งหมายไปที่จาคเจตนาของทายก ดังนั้น การที่ปฏิภาหทำหน้าที่ของตัวเองจึงเป็นสิ่งสมควร

ในมุมมองที่กล่าวมา ไม่มีปัญหาในการรับ ส่วนมุมมองว่า พระภิกษุเป็นผู้เผยแผ่คำสอน การที่ท่านรับเงินบริจาคที่ผิดหลักมิจฉาฉิชาเป็นการผิดต่อหลักการที่ตนเองสอนพุทธศาสนิกชน และหมดความน่าเชื่อถือในคำสอนเพราะเห็นอามิสมากกว่าธรรม มีการพิจารณา ดังนี้: คุณสมบัติของผู้สอนศีลธรรมเป็นเรื่องสำคัญ พระภิกษุถือว่าเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติตัวเองตามหลักศีลธรรม เพราะตัวเองจะต้องสอนแก่ประชาชนเหมือนกัน พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องการสอนคนอื่นเหมือนที่ตัวเองทำ เพื่อต้องการให้ผู้สอนมีความน่าเชื่อถือ พระองค์ยกเรื่องพระเถระผู้สอนให้พระภิกษุปฏิบัติธรรม แต่เธอกลับไปนอนหลับ เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีของผู้สอน ลองสมมติสถานการณ์หนึ่ง มีพ่อค้าอาวุธสงครามเข้าไปฟังธรรมในวัดแห่งหนึ่ง พระภิกษุก็สอนเรื่องการห้ามห้ามนั้น พ่อค้ารู้สึกเลื่อมใสต้องการถวายเงินบริจาคแก่ท่าน พระภิกษุผู้สอนรับเงินนั้น คนทั่วไปติเตียนการรับเงินของท่านเพราะเขารับรู้แหล่งที่มาของเงิน พร้อมกับการสอนเรื่องการห้ามห้ามนั้น ส่วนนี้ถือว่า พระภิกษุผิดต่อหลักการที่ตัวเองสอน ท่านไม่ควรรับเงินนั้น สิ่งที่ถูกคือปฏิบัติตามที่ตัวเองสอน อย่างพระปทุมมมัตตานีบุตร ท่านปฏิบัติตัวเองตามหลักกถาวัตถุ 10 อย่าง และได้สอนกถาวัตถุแก่ลูกศิษย์ของตัวเอง ลูกศิษย์เห็นท่านปฏิบัติอย่างนั้นจึงให้ความเชื่อใจในตัวท่าน ขอยกกรณีเดิม พ่อค้าอาวุธสงครามเลื่อมใสต้องการถวายเงินบริจาค พระภิกษุไม่รับเพราะตัวเองสอนหลักมิจฉาฉิชาไว้ คนทั่วไปก็จะเกิดความเชื่อมั่นในตัวผู้สอนว่า สิ่งที่ท่านสอนนั้นถูกต้อง ดังนั้น การปฏิบัติตามที่ตัวเองสอนจึงเป็นความน่าเชื่อถือของผู้สอน

ในประเด็นนี้ พ่อค้าเห็นความสำคัญผู้ทำหน้าที่สอนความดีชั่ว ต้องการสละเงินของตัวเองเพื่อบำรุงให้พระภิกษุได้ทำหน้าที่ต่อไป การสอนหลักการห้ามห้ามนั้นเป็นหน้าที่ของพระภิกษุ เพราะเป็นการชี้แจงความดีชั่วแก่ประชาชน ในแต่ละครั้งของการสอน ท่านไม่สามารถยืนยันได้ว่า ทุกคนที่ตัวเองสอนจะปฏิบัติตาม เพราะแต่ละคนยังต้องประกอบอาชีพดำเนินชีวิตในสังคมต่อไป เรื่องที่ว่า ถ้าท่านรับเงินนั้น ความน่าเชื่อถือในคำสอนจะสั่นคลอน ย่อมเป็นไปได้ แต่เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ทำอาชีพต้องห้ามนั้น โดยมุ่งไปที่แรงจูงใจให้ของทายก พระภิกษุจึงต้องทำหน้าที่เป็นปฏิภาหด้วย เพราะเหตุผลว่า ตัวเองอยู่ในฐานะขอบเขตของการสั่งสมบุญตามคติของพุทธศาสนา และเพราะเหตุผลว่า

หน้าที่ปฏิบัติหากไม่มีความเกี่ยวข้องกับหน้าที่ผู้เผยแพร่คำสอน ท่านกำลังอยู่คนละบทบาทกัน ดังนั้น พระภิกษุในฐานะเป็นผู้สอนการคำต้องห้ามและเป็นปฏิบัติหากจึงควรรับเงินที่มาจากการค้าแบบนั้นได้

บทสรุป

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น แรงจูงใจของการให้เป็นเรื่องส่วนบุคคลของทายก ทายกจะเป็นผู้เลือกเองว่า ต้องการลักษณะของท่านแบบไหน แรงจูงใจของการให้นี้เรียกว่า จากเจตนา หน้าที่ของปฏิบัติหากก็มุ่งหมายไปที่จากเจตนาของทายก การที่ปฏิบัติหากรับทานของทายกโดยไม่นึกถึงที่มาของท่านจึงเป็นสิ่งสมควร ในคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทาน ไม่มีการกล่าวถึงทานที่รับได้หรือรับไม่ได้ มีแต่กล่าวถึงคุณภาพของท่านแต่ละประเภท นี้แสดงว่า ทายกและปฏิบัติหากจะเป็นผู้จัดการทานด้วยตัวเอง ในแนวคิดเรื่องทานคือจากเจตนา มีความกว้างขวางกว่าทานทั่วไป เรื่องทานที่วางบนฐานแนวคิดนี้ สนับสนุนปฏิบัติหากคือพระภิกษุให้รับทานอันมีที่มาไม่ถูกต้องได้ทุกสถานการณ์ ขอบข่ายของแนวคิดจากเจตนา เป็นตัวกำหนดจริยศาสตร์ของทายกและปฏิบัติหาก สามารถครอบคลุมความประพฤติของทายกและปฏิบัติหาก การให้และการรับที่อยู่บนฐานแนวคิดนี้แยกเรื่องทานทั่วไปในพุทธศาสนาออกจากเรื่องทานที่บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ จากเจตนาไม่ได้มองการตัดสินใจที่จะให้หรือจะรับกับทายกและปฏิบัติหาก ในการให้ทานของทายกโดยความหมายของจากเจตนา นี้ไม่มีปัญหาอะไรเลย ส่วนปฏิบัติหากมีอีกสถานภาพหนึ่งคือผู้สอนศีลธรรม ท่านสามารถเลือกรับทานอันมีที่มาไม่ถูกต้องได้ โดยการเลือกพิจารณาจากจากเจตนาของทายก ในสภาพภาพสังคมปัจจุบัน มิติของอาชีพมีหลากหลาย ความถูกต้องและไม่ถูกต้องของที่มาแห่งทานปะปนกัน ดังนั้น แนวคิดจากเจตนาจึงแยกความถูกต้องและไม่ถูกต้องนั้นออกแล้วสนับสนุนหน้าที่ของปฏิบัติหากอย่างเต็มที่

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2538). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐฉบับปฏิรูป*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2536). *ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- คณะกรรมการกองตำรา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2560). *มงคลดถุทีปนี (ปฐม ภาค)*. ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2554). *ธัมมปทฎกถา (ฉฐุฎก ภาค)*. ครั้งที่ 23. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

- _____. (2552). พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4. ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คุณ โทชน์ธ, เรณู ศรีภาค. (2546). การวิเคราะห์บาร์มีในพุทธศาสนาเถรวาท. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 26(4)ม 23-35.

